

Рыбак И.В.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ СОВЕТСКИХ ОРГАНОВ ВЛАСТИ С РОССИЙСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКОВЬЮ И ДРУГИМИ КОНФЕССИЯМИ КРЫМА В 1918-1941 Г.Г.

Основна проблема статті: У статті проаналізована діяльність радянських органів влади щодо Російської православної церкви в Криму в 1920-ті- 1930- ті роки ХХ ст. На основі аналізу архівних матеріалів та інших документів досліджуються основні форми та методи економічного та політичного тиску на православну церкву Криму. Основними завданнями статті є такі завдання:

– з'ясувати, що в результаті реалізації декрету «Про відокремлення церкви від держави» Російська православна церква в Криму втратила позиції духовно- культурного осередку в регіоні, священнослужителі зазнали утисків, гонінь;

- показати, що кампанія з вилучення церковних цінностей в Криму мала неприхований репресивний характер;
- розкрити основні методи тиску репресивних органів влади на православну церкву, та інші релігійні конфесії Криму;
- форми ідейно- агітаційної діяльності органів радянської влади та показати її наслідки.

Відношенню радянських органів влади до релігії в даний період часу в різних регіонах України присвячені праці В. Пашенка, О.О. Нестулі, А. В. Киридон, Я. Калакури [1]. Вони зробили спробу переглянути усталену точку зору на відносини церкви та держави в перші роки радянської влади, зокрема кампанію по вилученню церковних цінностей. Націоналізації, конфіскації, використанню церковної власності, розколу православної церкви, формуванню системи органів антирелігійної пропаганди та керівництву їх діяльністю присвячені наукові праці В. Силантьєва [2]. Останнім часом увагу дослідників привертають регіональні особливості політики радянських органів влади щодо Російської православної церкви. Так, О. Форстюк розкрив правове регулювання церковно-державних відносин на Донбасі [3]. Політика радянських органів влади щодо конфесій Криму у 1920-ті роки стала предметом наукової уваги Б. Змерзлого, Р. Белоголозова [4]. Дослідженням церковної історії 1920-тих - 1930-тих рр. присвячені дослідження Ю. Катуніна [5]. Роботи цього автора стосуються як загальних проблем на півострові так і історії окремих православних монастирів. **Мета наукової статті:** на основі виявлених джерел комплексно і системно проаналізувати політику радянських органів влади щодо Російської православної церкви в 1920-ті - 1930- ті роки ХХ ст.

В листопаді 1920 р. після розгрому військ Врангеля в Криму закінчилася громадянська війна. Перед православною церквою поставали ті ж самі питання, які визначав декрет РНК РРФСР « Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви». Декрет був тим основним програмним документом, а методологічні підходи щодо проведення релігійної політики базувалися на підґрунті матеріалістичної ідеології, яка претендувала в перспективі замінити собою релігію.

За 3 роки громадянської війни і іноземної воєнної інтервенції населення Криму опинилося в надзвичайно складному становищі. Так, валова продукція у промисловості у порівнянні з 1916 р. скоротилася у 4, 6 рази, перевезення вантажів на залізниці в 10 разів. Посівні угіддя скоротилися на 70 % [7].

Ускладнював ситуацію і етнічний склад населення. За переписом 1921 р. в Криму проживало 70 націй і народностей, які нерідко ворогували між собою.

В першій половині 1920-тих рр. радянські органи влади почали втілювати в життя основні положення декрету «Про відокремлення церкви від держави, та школи від церкви» від 23 січня 1918 р. Першим кроком на шляху проведення цього декрету стали масові репресії. Інтенсивно проводилася боротьба проти неблагонадійних. Для здійснення поставлених цілей створена система із використанням методів обліку, анкетування та паспортизації. Такі обліки проводилися в відділках ДПУ- НКВС, а дані узагальнювалися в ОСУ (особливо статистичному відділі) [8].

В 1921- 1923 рр. був страшний голод. Охопив Поволжя, Південь України, Казахстан, Крим.

В цей час радянські органи влади проводять вилучення церковних цінностей. Воно пов'язано з тим, щоб економічно підірвати становище російської православної церкви.

Вилучення цінностей мало не тільки економічну основу, а й політичну.

По-перше, це була ідеологічно-атеїстична боротьба з церквою, по-друге, це було пов'язано з лютою ненавистю до церкви, як ідеологічної основи царизму, із спробою знищити кращих представників російської православної церкви архієреїв та священників [9].

Більшовики не тільки знищували цінності, а й переслідували священників. Трагічно обірвалося життя кількох священнослужителів Таврійської єпархії. Був страчений архієпископ Іоаким, вбитий протирей Покровського собору села Сабли Ігрянський, його тільки через 2 тижні дозволили поховати на новому сімферопольському цвинтарі. Як і інші вбиті священники він став жертвою тих темних сил які направляли свої удари проти християнства, церкви християнської та її священнослужбовців.

В цей трагічний час шукаючи церковні цінності представники радянських органів влади знищували церковне майно. Так, наприклад, в архієрейській церкві міста Сімферополя більшовики зламали жертвник та престол, в храмі духовного училища – жертвник. Збитки, які причинили більшовики склали 1 млн. руб [10].

Всі цінності, які більшовики вилучили із церков і монастирів мали бути використані для допомоги голодуючим. Але багато із них було використано не за призначенням. Багато цінностей було використано на: проведення кампанії по розколу і розгрому РПЦ, на оплату праці вантажникам, на транспорт і т.д.[11].

З другої половини 1920- х рр.. політика радянських органів влади по відношенню до православної церкви відрізняється своєю дворушністю. З одного боку створені всі умови для відокремлення церкви від держави, а з другого боку радянські органи робили все можливе, щоб знекровити православну церкву, дискредитувати її, а потім створити всі умови для її ліквідації.

Так, наприклад, XIII з'їзд ВКП(б), який відбувся 23-31 травня 1924 р. застерігав проти адміністративних заходів боротьби з релігією проти насильного зачинення храмів, мечетей, синагог, проти брутального відношення до віруючих. Так, віруючі греки, наприклад, з одного боку не повинні були обмежуватися в реалізації своїх духовних потреб, з другого боку повинні були складати розписку, згідно з якою вони відмовлялися від вступу до релігійних громад, від очолення релігійних громад, від проголошення проповідей в храмах, від виступів на публічних релігійних зборах, від здійснення обрядів в якості служителя культу [12]. Згідно з циркуляром від 8 вересня 1927 р. іноземно-піддані повинні були в місячний термін знайти служителя культу із числа громадян СРСР.

- у річний термін іноземно- піддані греки усувалися від активної діяльності;
- іноземні релігійні громади розпускалися [13]. Таке відношення було і до інших православних церков.

Що стосується інших конфесій , відношення до них було більш толерантним.

Це можна побачити на прикладі іудаїзму.

Хоча і тут застосовувалася політика подвійних стандартів. З одного боку дозволялося здійснювати богослужіння і обряди в синагогах, виготовляти штампи і бланки, з другого - віруючі євреї, як і православні, повинні були повідомляти про проведення зборів (вказувати начальнику міліції день, місце, час проведення зборів), перевіряли банківські документи, ощадні каси, заборонялося займати найближчі місця до трибуни кантора за визначену платню під час релігійних свят. Всі місця вважалися загальними і кожний громадянин міг зайняти будь-яке місце безкоштовно [14].

В кінці 1920- тих років – на початку 1930- тих років., зі становленням в СРСР культу особи Сталіна, одним із « офіційних класових ворогів», разом із світовою та «внутрішньою буржуазією», «контролю» тощо, стає духівництво та церква.

В зв'язку з цим з другої половини 1920- тих років посилюється атеїстична пропаганда. Дії політичних органів влади були сконцентровані на тому, щоб виховання було не релігійним, а комуністичним. Про що було вказано в програмі російської комуністичної партії більшовиків прийнятій на VIII з'їзді ВКП(б) 18-23 грудня 1919 року.

Аргументуючи непримиренну позицію влади до релігії та церкви Сталін звертався до факторів ідеологічного порядку- ненауковості релігійного світогляду, його несумісності з соціалістичною ідеологією. 15..

Комуністичному вихованню була підпорядкована постать Леніна. В навчальних закладах, на підприємствах, в військових частинах з'являються червоні кутки, з бібліотек вилучається література релігійно- духовного характеру, там з'являються твори класиків марксизму-ленінізму, книги атеїстичного характеру, збірники віршів, пісень які критикували релігію.

Багато таких віршів, пісень друкувалося в газетах «Маяк Коммуны» Севастопольського райкому ВКП(б), «Крымский вестник» Сімферопольського обкому ВКП(б) та інших. В газеті « Маяк Коммуны» антирелігійним віршам та п.існям була відведена спеціальна рубрика «Куток безбожника»[16].

Релігійні свята вилучалися із календаря, згідно з декретом РНК і постановою синода вони переносилися на новий стиль. Замість церковних свят, церковної обрядовості, з'являються радянські свята, радянська обрядовість. Так замість свята хрещення з'являється октябріння дітей, замість релігійного Великодня, комсомольський Великдень. На це свято в травні 1927 р. балаклавські комсомольці, наприклад, влаштували вечір з антирелігійними доповідями, інсценівками, концертом. На святі гостро критикувалася релігія і це був не поодинокий випадок.17.

З початком 1930- тих років посилюється не тільки ідеологічний тиск на церкву, а також економічний і політичний.

Для посилення ідеологічного тиску на церкву використовувалася СВБ, профспілки, комсомольські організації, партійні організації, велика роль приділялася організації антирелігійного музею. Він з'явився в місті Сімферополі в будівлі зачиненої вірмено- католицької церкви [17]. Цікаво, що музей з'явився в 1929 р, а в 1930р. його розібрали і передали Миськкомгоспу.

В цей час разом з посиленням антирелігійної пропаганди з'являються нові її форми. Використовуються на церковні свята- Різдво, свято Хрещення, Великдень, на Івана Купали. Формою антирелігійної пропаганди на таких святах була розповідь про історію походження цих свят ще в язичеські часи, і як пристосувалася до цих свят християнська релігія. З'являлися і нові комуністичні ідеї. Замість ідеї Раю, яку проповідувала Російська православна церква з'явилася ідея «світлого комуністичного майбутнього». Саме за неї населення І| 6 поверхні земної кулі готове було і віддавало власне життя. Зрозуміло, що ця ідея за рівнем її сприйняття дорівнювала іпостасі Бога, проти якого нова влада всіляко боролася.

При поясненні обов'язково треба було опиратися на антирелігійну літературу, вона була складовою частиною, як виховання, так і пропаганди.

Крім творів класиків марксизму- ленінізму, декрету «Про відокремлення церкви від держави» дуже популярними були « календарі комуніста», книга Ярославського «Християнські та єврейські свята». Ярославський був одним із засновників «Спілки войовничих безвірників» (1925р). Він виступав проти непримиренного відношення до релігії, проти масових репресій, проти випадкових людей-антирелігійників. Оскільки

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ СОВЕТСКИХ ОРГАНОВ ВЛАСТИ С РОССИЙСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКОВЬЮ И ДРУГИМИ КОНФЕССИЯМИ КРЫМА В 1918-1941 Г.Г.

ки Ярославського знали як важливого теоретика по антирелігійній пропаганді, агітпроп райкомів керуючись його вказівками на необхідності більшої освіченості пропагандистів, вказував: « Антирелігійна пропаганда повинна проводитися з погляду наукових обґрунтувань і не допускати ніякого ображення почуттів віруючих».

Такі вказівки Ярославського були доречними не тільки в дні церковних свят, а в першу чергу на радянські свята. В цей час посилювалася антирелігійна пропаганда. В дні жовтня, наприклад, ОКВКП(б), Криму велику увагу приділяв масовим заходам: демонстраціям, мітингам, підсумкам роботи органів радянської влади по вихованню широких трудящих мас, клубним постановкам, кіно. Хати-читальні організовували художні виставки. В села направлялися агітатори. 19. Редакції газет зобов'язувалися друкувати статі антирелігійного характеру та посилювати антирелігійну пропаганду. Наркомпросу ставилися завдання організувати в Севастополі, Ялті, Керчі філії антирелігійного музею, забезпечити пересувні антирелігійні виставки в районах. Кримський радіокомітет зобов'язали закласти в програму систематичні антирелігійні лекції- трансляції [20].

Аналіз вищевикладеного матеріалу свідчить про широкий фронт антирелігійної боротьби, яка носила ідеологічно-пропагандистський, організаційний характер. Пропаганда і агітація фактично бомбувала уми людей, перетворивши їх на бездушні гвинтики. Партія насаджувала культ безбожництва, боротьби з «ворогами народу».

Все це робили для того, щоб дискредитувати церкву, людям нав'язувати свою комуністичну обрядовість. Молодь під впливом масової атеїзації відходила від церкви. Переймала цю комуністичну обрядовість.

В 1930-ті роки посилювався і економічний тиск на віруючих. Всі ці заходи унеможлилювали існування Російської православної церкви в Криму. До цих заходів належить: пререєстрація релігійних общин Російської православної церкви. В результаті чого на 1 жовтня 1930 р. було зачинено 124 храми (55%). В 1930 р. тільки по севастопольському району було ліквідовано 30 православних храмів, тоді, як мусульманських мечетей було ліквідовано 27, іудейських общин - 4, лютеранських церков тільки – 1 [21]. Як ми бачимо з вище вказаного, більше всього було ліквідовано православних церков, бо не було такої лютої ненависті до інших конфесій.

В результаті згубної політики більшовиків по відношенню до православної церкви, в Криму напередодні Великої Вітчизняної війни залишилася діючою тільки одна православна церква у м. Сімферополі Всіхсвятительська Кладовищенська церква. Проводячи політику економічного тиску по відношенню до релігійних общин та духівництва (оподаткування, державне страхування), керівництво Криму поставило в 1930- 1941 рр. поставило церкву на межу само ліквідування. Створювалися такі умови економічного характеру, які мов лещатами, затискували церкву і призводили до неможливості її існування.

Крім економічного тиску на віруючих використовувався і політичний тиск (віруючих позбавляли виборчих прав , згідно з інструкцією ВЦВК « Про порядок виборів в ради» від 20 березня 1930р, їх звільняли з від військової служби, за релігійними переконаннями, згідно із статтею 220» Про обов'язкову військову службу» (від 20 липня 1925 р), постановою Президії ВЦВК від 6 липня 1927 [22].

Початок 1930- тих рр . обумовив і нове « обґрунтування» посиленого наступу держави на Російську православну церкву. В зв'язку з новою політичною ситуацією в період соціалістичної реконструкції, та міцністю радянської влади, з'явилася нова тактика релігійників «церковного шкідництва»[23]. Радянські лідери стверджували, що «церковні шкідники» проводять свою шкідницьку роботу в селі прикриваючись маскою прихильників соціалістичного будівництва [24]. Вважалося, що таких класових ворогів потрібно було знищувати. Така зміна акцентів, у порівнянні з риторикою 1920-тих років, свідчила про зміни механізму впливу держави на церкву. Так, якщо в 1920-ті роки радянські органи влади вдавалися тільки до адміністративного тиску на віруючих, то в 1930-ті роки характерними стали масові репресії проти віруючих. В центрі ідеологічного наступу були священослужбовці. Їх називали «посібниками капіталізму», вважали «неблагонадійними елементами», звільняли з роботи. Такі священослужбовці ставали «лишенцями». Ними, були священослужбовці які не змогли , або не захотіли евакуюватись з білою армією, церковно службовці закритих церков. Позбувшись матеріальної підтримки з боку держави вони опинилися на межі голодного існування. Ця категорія населення була зацікавлена в зміцненні впливу держави на церкву.

Враховуючи цю ситуацію, влітку 1930 р. була проведена кампанія «розвантаження» півострова від духівництва. Із Севастополя, згідно , з постановою ЦВК СРСР було виселено 44 священослужбовці [25].

В серпні 1929 р. ЦАУ Криму розповсюдило вказівки про те, що без громадського зречення від культу священнослужителя приймати на роботу забороняється.

Щоб забезпечити своє існування священослужбовці вимушені були відрікатися від релігії. А це підривало устої церкви, бо вона залишалася без священослужбовців [26].

Таким чином, політика радянських органів влади щодо православної церкви в 1930-ті роки відрізнялася від політики в 1920- ті роки. По-перше тим, що в першій половині 1920- тих років закривалася частина храмів, монастирів, вилучалося церковне майно. По-друге, з другої половини 1920- тих років політика радянських органів влади відрізнялася дворунністю, тобто подвійними стандартами, а в 1930-ті роки посилювався економічний, політичний тиск на віруючих, православна церква зазнає утисків не тільки з боку радянських органів влади , а і віруючих (приклад кампанія за зняття церковних дзвонів). Все це призвело до того, що в 1930- 1941 рр. Російська православна церква в Криму була фактично зруйнована.

Джерела та література

1. Киридон А., Пащенко В. Коли замовкли церковні дзвони. – Полтава, 1991.; Киридон А., Пащенко В. Церковне багатство та убогість. – Полтава, 1991.
2. Силантьев В. И. Большевики и Православная церковь на Украине в 20-тые годы.– Х., 1998.
3. Форстюк О. Правове регулювання державно – церковних відносин на Донбасі у 1917– 1941 роках.– Луганськ: РВВ ЛІВС, 2000.
4. Змерзлый Б. В. Обновленческое движение в Крыму в 1922– 1929 годах\\ Крымский архив.– 1999. – № 4.
5. Белоглазов Р. Н. Осуществление декрета» Об отделении церкви от государства и школы от церкви в Крыму (1921– 1923 гг.)\\ Крымский архив.– 1999 № 5.
6. Катунин Ю.А. « Периодизация истории взаимоотношений русского православия и государства в советское время» // Культура народов Причерноморья.– 1998. – №3.
7. Сухоплюев И. Отделение церкви от государства и школы от церкви. – М., 1974.
8. Степанова Н.П. Крым многонациональный.– С.: Таврия.,1998.
9. Куроедов В. А. « Религия и церковь в советском государстве». – М.: Политиздат,1982.
10. Рибак І. В. Політика радянської влади щодо Російської православної церкви в Криму (1917– 1941 рр). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01.– історія України. Черкаси, 2008.
11. Чебанова А.В. Политическая обстановка в Крыму в 1920– тые годы// Культура народов Причерноморья.– 1998.– №3. – С.267– 270.
12. Змерзлый Б.В. Изъятие церковных ценностей некоторые аспекты проблемы// Культура народов Причерноморья. – 1998.– №3.– С. 139– 141.
13. ДААРК. – Ф. Р. 663.– Оп. 10. – Спр. 412.– Арк. 18–19.
14. ДААРК. – Ф. Р. 663.– Оп. 10.– Спр. 232.– Арк. 7.
15. СДА. – Ф. Р. 420.– Оп.1.– Спр. 24.– Арк.. 56– 57.
16. ДААРК. – Ф.Р. 1.– Оп.1.– Спр. 1858.– Арк. 135– 136.
17. Маяк Коммуны. – 25 травня 1927 р.
18. Крымский вестник. – 29 травня 1927р.
19. ДААРК. – Ф.Р.1. – Оп. 1.– Спр. 1620.– Арк. 76.
20. ДААРК. – Ф.Р.1.– Оп. 1. – Спр. 1510.– Арк. 55– 57.
21. СДА. – Ф. Р. 79.– Оп.1.– Спр. 502.– Арк. 258.
22. СДА. – Ф.Р. 420.– Оп.1.– Спр. 187.– Арк. 11.
23. ДААРК. – Ф. Р. 663.– Оп.1.– Спр.– 1667.– Арк.. 8– 10.
24. Пащенко В.О. Церковна контрреволюція. Вигадка ДПУ– НКВС\\ Київська старовина.– 1992.– № 6.– С.– 89– 90.
25. Киридон А., Пащенко В. Коли замовкли церковні дзвони.– Полтава, 1991.
26. СДА. – Ф.Р. 420.– Оп.1.– Спр.847.– Арк. 18– 19.
27. ДААРК. – Ф. Р. 663.– Оп.1.– Спр. 1221.– Арк.. 144.